

## SPORAZUM BRITANSKIH I NJEMAČKIH MONOPOLISTA U DÜSSELDORFU G. 1939.

Prilog istraživanju djelatnosti međunarodnih kartela  
u pripremanju II. svjetskog rata

*Rikard Lang*

Odmah nakon svršetka I. svjetskog rata počeli su monopolisti, naročito oni iz SAD, pomagati obnovu njemačke teške industrije. Zajmovi su počeli obilno pritjecati; plaćanje reparacija također je bilo organizirano na način, koji je koristio njemačkoj industriji. Reparacije su se plaćale u markama, koje su ostale u Njemačkoj, tako da je veći dio ovih plaćanja uložen u domaću industriju.

U nizu mjera, koje su pridonijele obnovi njemačke teške industrije, pripada veoma važno mjesto planu Dawes, na osnovu kojega je Njemačka primila ogromne zajmove, naročito iz SAD. Od londonske konferencije u augustu 1924., na kojoj je stvoren plan Dawes, do moratorija, koji je odobren pod Hooverom u julu 1931., njemačka su reparaciona plaćanja iznosila 11 milijardi maraka. U istom vremenskom periodu uloženo je u njemačku industriju oko 63 milijarde maraka, a od toga su oko 30 milijardi primili njemački monopolisti u obliku inostranih zajmova, najvećim dijelom iz SAD. »Cijela ova zlatna kiša američkih dolara oplodila je tešku industriju hitlerovske Njemačke i posebno ratnu industriju. Ove milijarde američkih dolara, koje su prekooceanski monopoli uložili u ratnu ekonomiku hitlerovske Njemačke, ponovo su izgradile njemački ratni potencijal i položile u ruke hitlerovskog režima oružje neophodno za ostvarenje njegove agresije.«<sup>1</sup>

Politika oružane intervencije protiv SSSR-a doživjela je neuspjeh, pa su anglo-američki monopoli provodili politiku, koja je išla za stvaranjem moćne Njemačke sposobne za borbu i protiv SSSR-a i protiv revolucionarnog proletarijata u Zapadnoj Evropi. Plan Dawes bio je sredstvo za provođenje takve politike; on je stvorio ekonomsku bazu za njemačku agresiju.

Pored toga, što su im davali zajmove, pomagali su monopolisti iz SAD i Velike Britanije njemačke industrijalce i u izigravanju onih klauzula ugovora o miru, koje su trebale onemogućiti ponovno naoružanje Njemačke. Kruppu je omogućena proizvodnja topova u inostranstvu; 1925 obnovljen je međunarodni kartel baruta, u kojemu je pored britanskih monopolista (Imperial Chemical Industries) i američkih (Dupont) sudjelovala i zloglasna njemačka I. G. Farbenindustrie. Može

<sup>1</sup> *Falsifikatory istorii*, prilog uz »Novoe vremja« br. 8, od 18. II. 1948., str. 7.

se navesti velik broj poznatih primjera, kako su njemački industrijalci unatoč veoma određenim klauzulama ugovora o miru proizvodili uz pomoć Engleza i Amerikanaca avione, podmornice, topove i t. d.<sup>2</sup>

Ne začuđuje, da su brza obnova njemačke teške industrije i preporod njemačkog monopolističkog kapitala bili posljedica takve politike. Izvoz iz Njemačke brzo se povećavao, te je već 1926 dosegao, a samo tri godine kasnije (1929) i prešao predratnu razinu za cijelih 54%. Njemačka se ponovo pojavila na svjetskom tržištu kao opasan i moćan takmac.

Na prvi se pogled možda čini nerazumljivim, da su američki i britanski monopoli pomagali obnovu takmacâ, koje su tek nedavno pobijedili u ratu. Na takvu politiku sigurno je utjecala i isprepletenost njihovih interesa, pa i težnja za osvajanjem ekonomskih pozicija u Njemačkoj. Ali to nije bio glavni uzrok. Osnovni poticaj za to pomaganje bila je činjenica, da kapitalizam nije više bio sveobuhvatni sistem; on je ušao u period opće krize. Osnovna je karakteristika njezina, da od pobjede Velike Oktobarske Revolucije postoje u svijetu dva sistema — kapitalistički i socijalistički. Iz straha pred pobjedom socijalizma, zaplašeni proleterskom revolucijom, koja je potlačenom čovječanstvu ukazivala put slobodi, monopolisti iz SAD i V. Britanije pomagali su njemački monopolistički kapital. Ovakva je politika bila izravno upravljena na pripremanje i potpaljivanje rata protiv SSSR-a.

Njemački monopolisti plaćali su Hitlera još od 1923; o tome piše opširno i Fritz Thyssen, vodeća ličnost njemačkog trusta čelika, u knjizi »Ja sam plaćao Hitlera«. Njemački monopolisti su to činili radi borbe protiv napretka, protiv revolucionarnog proletarijata. No Hitlera nisu plaćali samo oni, koji su direktno obavljali plaćanja, nego su to ustvari činili i američki i britanski monopolisti, koji su financirali njemačku industriju. Američki su monopoli dobro znali, što se događa u Njemačkoj. Wendell R. Swint, direktor inostranih veza carstva Dupont, izjavio je kao svjedok pred Munitions Committee, da mu je bilo poznato, da je Krupp stvorio plan, prema kojem bi industrija trebala doprinostiti fondovima (naci)stranačke organizacije; i stvarno, svaka je industrija bila pozvana da plaća naciorganizaciji 1/2% od godišnjih plaća. »Velika IG Farben također je informirala Swinta, da njemačka industrija plaća opremu Hitlerovih nacista; on je posvjedočio, da mu je Dr Carl Bosch od IG Farben rekao, da je to »pitanje fašizma i boljševizma«.<sup>3</sup>

Né samo da su njemački monopolisti brzo obnovili svoju moć, nego su i ojačali svoje pozicije, pa su tražeći »životni prostor« provodili agresivnu ekspanzionističku politiku. Prodirali su u tuđe sfere i preotimali važne pozicije na svjetskim tržištima u Kini, Južnoj Americi, Bliskom i Srednjem Istoku, Balkanu i t. d.

Unatoč ovim očitim ekspanzionističkim namjerama nisu Amerikanci i Englezi prestali pomagati njemačke monopoliste. Oni su tako postupali zato, jer su njihovu agresiju htjeli usmjeriti u pravcu, koji je njima pogodovao, iskoristiti je u svoje vlastite svrhe. Oni su je namjeravali usmjeriti prema Istoku, protiv SSSR-a. Time su u jednu ruku htjeli spriječiti njemačko prodiranje u svoje interesne sfere, a u drugu ruku — što je za njih bilo naročito važno — okoristiti se Njemačkom kao isturenim bastionom kapitalizma, kao branom protiv razvitka proleterske revolucije i sredstvom za gušenje naprednog pokreta; htjeli su izazvati rat između Njemačke i SSSR-a, tako uništiti zemlju socijalizma i ujedno ukloniti Njemačku kao opasnog takmaca.

<sup>2</sup> Georges Seldes, *One Thousand Americans*, New-York 1947.; Richard Sasuly, *I. G. Farben*, New-York 1947., i t. d.

<sup>3</sup> Usp. Seldes, sp. d., str. 160—161.

Prilikom posjete Hitleru 19. XI. 1937 lord Halifax je na nedvosmislen način objasnio, zašto treba pomagati Nijemce. Rekao je, »da su on i drugi članovi britanske vlade potpuno svjesni, da je führer postigao mnogo toga ne samo u samoj Njemačkoj, nego da je on, uništivši komunizam u svojoj zemlji, spriječio njegovo prodiranje u Zapadnu Evropu, i stoga se Njemačka s pravom može smatrati bastionom Zapada protiv boljševizma.«<sup>4</sup> Ovakva politika predstavljala je važnu osnovicu za suradnju između britanskih, američkih i njemačkih monopolista između I. i II. svjetskog rata. Veoma važan oblik njihove suradnje bili su međunarodni karteli.

Lenjin je istakao, da su međunarodni karteli bitna karakteristika imperijalizma. »Monopolistički savezi kapitalista, karteli, sindikati i trustovi, prije svega dijele među sobom unutarnje tržište, uzimajući u svoje ruke, više ili manje, potpuno proizvodnju dotične zemlje. Ali je u kapitalizmu unutarnje tržište neizbježno povezano s vanjskim. Kapitalizam je odavno stvorio svjetsko tržište. I ukoliko je rastao izvoz kapitala i širile se, na sve moguće načine, inozemne i kolonijalne veze i „sfere utjecaja“ najvećih monopolističkih saveza, stvar je „prirodno“ dovodila do svjetskog sporazuma među njima, do stvaranja međunarodnih kartela.«<sup>5</sup>

Monopolisti se bore pomoću međunarodnih kartela za monopolističku cijenu, monopolistički ekstraprofit. Oni se sporazumijevaju o cijenama, dijele tržišta, ograničavaju proizvodnju, dogovaraju o uništavanju konkurenata, koji ne žele pristupiti sporazunima o uklanjanju konkurencije i t. d. To su ekonomske mjere. Ali se monopolisti ne ograničavaju samo na njih, nego — kako je to rekao Lenjin — primjenjuju i kriminalna sredstva, i to ne samo u borbi protiv konkurenata na domaćem tržištu nego naročito u osvajanju vanjskih tržišta.

Pojavu imperijalizma prati srašćivanje monopola i aparata državne vlasti. Državna vlast postaje instrumenat šačice najmoćnijih monopolista, razvija se državno-monopolistički kapitalizam. Taj proces osobito naglo napreduje u periodu opće krize kapitalizma. »Imperijalistički rat izvanredno je ubrzao i zaoštrio proces pretvaranja monopolističkog kapitalizma u državno-monopolistički kapitalizam. Čudovišno ugnjetavanje radnih masa od strane države, koja se sve tješnje i tješnje stapa sa svemoćnim organizacijama kapitalista, postaje sve čudovišnije.«<sup>6</sup>

Monopolisti se u posljednjem stadiju razvitka kapitalizma sve više služe državnom vlašću zbog ogromnog zaoštavanja protivrječnosti kapitalističkog načina proizvodnje. Klasne suprotnosti silno se produbljuju, ugnjetavanje »postaje sve čudovišnije«, klasna borba sve ogorčenija. Borba za vanjska tržišta postaje sve žešća. I upravo u toj borbi monopolisti se obilatno koriste državnom vlašću, oni uvlače državu u borbu za tržišta, sfere utjecaja, a to nužno vodi do krvavih sukoba među kapitalističkim zemljama, do imperijalističkih ratova.

Monopolisti dijele u međunarodnim sporazumima (kartelima) tržišta, sfere utjecaja i t. d. prema stvarnom odnosu snaga među njima. Ali taj razmjer nije nepromjenljiv, nego se mijenja kao rezultat neravnomjernog ekonomskog i političkog razvitka kapitalizma. Ova se neravnomjernost naročito ispoljava u imperijalizmu, pa je zakon neravnomjernog ekonomskog i političkog razvitka kapitalizma jedan od osnovnih zakona kapitalizma koji umire. Zato međunarodni monopolistički sporazumi mogu biti samo predah u stalnoj borbi. Neravnomjernost razvitka izaziva težnju monopolista za ponovnom podjelom svijeta, koji je u razdoblju imperijalizma već sav podijeljen. Naravno da se ovakva ponovna podjela ne može provesti mirnim

<sup>4</sup> *Dokumenti i materialy kanuna vtoroj mirovoj vojny, I., 1948., str. 16.*

<sup>5</sup> *Imperijalizam kao najiži stadij kapitalizma, Beograd 1945., ćir., str. 66.*

<sup>6</sup> Lenjin, *Država i revolucija, izd. Kultura 1947. (lat.), str. 5.*

putem, jer se niti jedan monopolist ne će dragovoljno odreći teritorija, na kojem on dominira i što je za nj uvjet života. Monopolisti se u toj borbi, koju izaziva neravnopravnost razvitka, u sve većoj mjeri koriste državnim aparatom. Zato međunarodni karteli, koji označuju samo primirje u borbi među monopolistima, a koji neravnopravnost samo još više zaoštravaju, ne predstavljaju instrumenat mira u kapitalizmu. kako su to tvrdili i još tvrde neki buržoaski ideolozi iz apologetskih razloga. Lenjin je raskrinkao ove ideologe kapitalizma. »Neki buržoaski pisci (kojim se sada pridružio i K. Kautsky, potpuno iznevjerivši time svoje marksističko stanovište na pr. od 1909. god.) izražavaju mišljenje, da međunarodni karteli, pošto su jedan od najreljefnijih izraza internacionalizacije kapitala, pružaju mogućnosti, da se u kapitalizmu nadamo miru među narodima. To je mišljenje teoretski potpuna glupost, a praktički je sofizam i način nepoštene obrane najgoreg oportunizma... kapitalisti dijele svijet ne zbog svoje naročite pakosti, nego zato, što ih dostignuti stupanj koncentracije sila da poču tim putem radi postizavanja profita, oni ga dijele »prema kapitalu«, »prema snazi«, jer drugog načina diobe ne može biti u sistemu robne proizvodnje i kapitalizma.«<sup>7</sup>

Američki i britanski, jednako kao i njemački monopolisti, služili su se sporazumima u međunarodnim kartelima radi postizavanja svojih ciljeva. Oni su ih iskorišćivali naročito i zato, da ojačaju njemačke monopoliste, da njihovu agresivnost usmjere protiv SSSR-a, a Nijemci su se ovom suradnjom htjeli koristiti radi pripremanja nove podjele svijeta u skladu s novim odnosom snaga, ali takve podjele, u kojoj se oni ne bi više zadovoljili samo odstupanjem neke kolonije, nekog tržišta, nego bi stekli svjetsko gospodstvo.<sup>8</sup>

\*

Sporazumi o međunarodnim kartelima obično su obavijeni gustim velom tajinstvenosti, pa su tim zanimljiviji relativno malobrojni podaci o njihovu sadržaju. Među objavljene sporazume spada i onaj, koji je rezultat sastanka britanskih i njemačkih monopolista u Düsseldorfu (Njemačka) 15. i 16. III. 1939. Od naročitog je interesa ovaj dokument zato, što je sklopljen svega nekoliko mjeseci prije početka II. svjetskog rata i što predstavlja »poslovnu« stranu one politike, koja je poznata pod nazivom »münchenske«, a koja je veoma mnogo pridonijela izbijanju rata. To je bila ona politika »nemiješanja«, koja je u suštini trebala zadovoljiti težnju naročito američkih i britanskih monopolista, da izazovu rat između Njemačke i SSSR-a. Doista, poslije Münchena osjećali su se naročito britanski monopolisti sigurni od njemačke agresije. Tadašnji poljski ambasador izvijestio je svoga ministra vanjskih poslova 16. XII. 1938, da u britanskim vladinim krugovima vlada »uvjerenje o tome, da je predsjednik vlade... zaštitio engleska vrata i na taj način prenio igru na istok Evrope.«<sup>9</sup>

Predstavnici britanske i njemačke vlade započeli su još mnogo prije pregovore, koji su zaključeni u Düsseldorfu marta mjeseca 1939. Karakteristično je za stepen, do kojega se razvio državno-monopolistički kapitalizam, da predstavnici državne vlasti vode pregovore, koji su u neposrednoj vezi sa sklapanjem međunarodnog kartelnog sporazuma. Tako su na pr. razgovarali sir Horace Wilson, jedan od najbližih

<sup>7</sup> *Imperijalizam...*, str. 73—74.

<sup>8</sup> Ova mračna djelatnost međunarodnih kartela rasvijetljena je na osnovi velikog činjeničnog materijala u mnogim suvremenim djelima kao: C. D. Edwards, *Economic and Political Aspects of International Cartels*, Washington 1944.; W. Berge, *Cartels*, Washington 1946.; Allen S. James, *World Monopoly and Peace*, New-York 1946.; Seldes, sp. d.; Sasuly, sp. d. i t. d.

<sup>9</sup> *Dokumenty i materialy...*, I., str. 351.

Chamberlainovih suradnika, i savjetnik njemačkog poslanstva u Londonu Kordt 23. VIII. 1938. ne samo o rješenju češkog pitanja nego i o širokom »anglo-njemačkom sporazumu«. O pitanju tržišta i uopće problemima, koji su interesirali industrije obih zemalja, raspravljao je Hjalmar Schacht, predsjednik Reichsbanke, za vrijeme boravka u Londonu 1938. s britanskim ministrom trgovine Oliverom Stanley-jem i grupom istaknutih britanskih industrijalaca. U parlamentarnoj debati, koja je vođena naskoro poslije toga, izrazio je Stanley nadu vlade, da će biti »moguće započeti direktne pregovore između nekog broja britanskih industrija i konkurentske industrije u Njemačkoj«.

U pripremanju düsseldorfske konferencije važnu je ulogu imao i Robert Hudson, britanski ministar prekomorske trgovine. On je pregovarao s Helmuthom Wohlthat-om, ekonomskim savjetnikom Hitlera, o zajmu hitlerovskoj Njemačkoj onda, kad su britanski predstavnici pregovarali u Moskvi o sklapanju pakta.

Kad su 15. i 16. III. 1939. vijećali u Düsseldorfu britanski i njemački monopolisti, njihove interese nisu zastupali predstavnici njihovih vlada, nego su oni nastupili neposredno: Federation of British Industries i Reichsgruppe Industrie. Sir William Laske, predsjednik Federacije, bio je na čelu britanske delegacije, a interese njemačkih monopola zastupala je grupa, koju je predvodio Ernst Poensgen, predsjednik Vereinigte Stahlwerke, moćnog trusta čelika.<sup>10</sup> Značenje ove konferencije moći će se pravilnije ocijeniti, ako se razmotri, tko su bili pregovarači.

O Federaciji Britanskih Industrija može se govoriti samo u vezi s razvitkom monopolističkog kapitalizma u V. Britaniji. Proces koncentracije i centralizacije kapitala, koncentracije kapitalističke proizvodnje, proces pretvaranja kapitalizma slobodne konkurencije u monopolistički kapitalizam napredovao je veoma brzo u V. Britaniji u 2. pol. XIX. stoljeća. Takav razvitak izazvao je produbljivanje protivrječnosti, napose suprotnosti između buržoazije i proletarijata. Porasle su i protivrječnosti među kapitalističkim zemljama, borba za tržišta postala je sve oštrija. Ubrzala se neravnomjernost ekonomskog i političkog razvitka u kapitalističkom svijetu. V. Britanija izgubila je dominantan položaj u svjetskoj ekonomici koncem XIX. stoljeća — potisnule su je Sjedinjene Države Amerike i Njemačka. Zaoštavanje protivrječnosti kod kuće, zaoštavanje borbe za tržišta u svijetu, koji je već bio podijeljen, — sve je to veoma zabrinulo britanske kapitaliste. U takvim prilikama nastala je Federacija Britanskih Industrija, koja je tipično čedo imperijalizma. Parlamentarni savjet poslodavaca, osnovan u Londonu 15. VII. 1898., predstavlja začetak ove moćne monopolističke organizacije. Svrha mu je bila uvjetovana baš zaoštavanjem protivrječnosti kapitalističke ekonomike V. Britanije. Britanski su monopolisti željeli, da se njegovim posredstvom bore protiv radničkih organizacija s jedne strane, a s druge da im on bude instrumenat borbe za svjetsku trgovinu.

<sup>10</sup> Ovaj njemački trust bio je usko povezan s američkim i britanskim financijskim kapitalom. »Kao karakterističan primjer tijesnog isprepletanja američkih i njemačkih kapitala, pa i engleskih kapitala, može poslužiti poznata banka Schroeder, u kojoj je rukovodeću ulogu igrao njemački trust čelika — Vereinigte Stahlwerke, organiziran od Stinnesa, Thyssena i drugih industrijskih magnata Ruhra, sa centrima u New-Yorku i Londonu. Vodeću ulogu u poslovima ove banke igrao je Allen Dulles, direktor londonskih, kölnskih i hamburških Schroedera u New-Yorku — firme I. Henry Schroeder, Banking Corporation. U njujorškom centru ove banke igrala je vodeću ulogu poznata advokatska firma Sullivan and Cromwell, na čelu koje je John Foster Dulles, sadašnji glavni savjetnik gospodina Marshalla i koja je tijesno povezana s Rockefellerovim trustom nafte Standard Oil, a također i s najmoćnijom bankom Amerike, Chase National Bank, koja je ulagala ogromne kapitala u njemačku industriju« (Falsifikatory istorii, str. 6—7).

Daljnje zaoštavanje kapitalističkih protivurječnosti izazvalo je 16. VII. 1916. stvaranje čvršće organizacije, Federacije Britanskih Industrija. Svrhu Federacije objasnio je njezin predsjednik Dudley Docker na prvoj godišnjoj skupštini u martu 1917. ovim riječima: »Htjeli smo udruženje dovoljno veliko, moćno i bogato, da snažno utječe na vladu ove zemlje, kada donosi industrijsko zakonodavstvo; da stvori organizaciju dovoljno veliku da pregovara s radom; da učini organizirani napor za unapređivanje interesa britanske trgovine uopće.«<sup>11</sup>

Federacija Britanskih Industrija uklanjala je konkurenciju među članovima, ograničavala proizvodnju, dijelila tržišta, provodila bojkot radi uništavanja poduzeća, koja se nisu htjela učlaniti i t. d. Ona je u suštini svojoj golemi kartel. Njezin čisto monopolistički karakter ističe i njezin vlastiti prikaz o tome, na što se ima odnositi suradnja među članovima. Uz ostalo se nabrajaju: »Uklanjanje suvišne konkurencije. Određivanje cijena... j) centralizacija i kontrola prodaje; k) takve demarkacije područja, koje bi omogućile, da narudžbe budu dodijeljene tvornicama, koje su zbog geografskog položaja najbolje osposobljene da ih izvedu.«<sup>12</sup>

Ovim divovskim kartelom vladaju potpuno najmoćniji britanski monopolisti: unutrašnja organizacija Federacije je takva, da im osigurava prevlast. Oni mogu biti trostruki članovi; veličina poduzeća odlučuje pri glasanju za rukovođeća tijela, veliki savjet i izvršni odbor, jer se glasovi pojedinim članovima dodjeljuju prema broju radnika, koje zaposluju i t. d.

Sredinom 30-ih godina objavila je Federacija brošuru pod naslovom »Industrija na djelu«, u kojoj ističe, da je ona »najveće udruženje tvorničara na svijetu... prihvaćeno od vlade, štampe i javnosti kao autoritativni glas britanske industrije.«<sup>13</sup>

Nije bio manje značajan niti njemački učesnik düsseldorfskih pregovora. Proces monopoliziranja brzo je napredovao i u Njemačkoj. To pokazuju i podaci o broju kartela, koji su za Njemačku karakterističan oblik monopolističke organizacije:

Godina	Broj kartela
1865	4
1875	8
1887	70
1890	117
1900	300
1905	385
1911	600
1922	1000
1925	1500
1930	2100 <sup>14</sup>

Udruženja industrijalaca, koja su specifičan oblik monopolističkih organizacija, razvijala su se u Njemačkoj kao i u drugim kapitalističkim zemljama. Koncem XIX. st. ističu se po svojoj važnosti Centralno udruženje njemačkih industrijalaca, osnovano 1879., i Savez industrijalaca, utemeljen 1895. Kao rezultat zaoštavanja

<sup>11</sup> Robert A. Brady, *Business as a system of power*, New-York 1943., str. 158.

<sup>12</sup> F. B. I. *Committee on the Organisation of Industry*, Report (June 1935.), str. 4--5: cit. prema Brady, sp. d., str. 161.

<sup>13</sup> »Industry in Action«, cit. prema Brady, sp. d., str. 166.

<sup>14</sup> Brojke su uzete iz djela: *New Data for Lenin's »Imperialism, the highest stage of capitalism«*, Moscow 1938., str. 43, i Brady, sp. d., str. 27.

sviju protivurječnosti kapitalističkog načina proizvodnje u periodu opće krize ubrzan je razvitak procesa monopolizacije, koji se ispoljio također u spajanju različitih udruženja u Reichsverband der deutschen Industrie, na mjesto kojega je u hitlerovskoj Njemačkoj stupila Reichsgruppe Industrie.

Državno-monopolistički kapitalizam naročito se razvio u vrijeme nacističke vladavine. Državni aparat bio je potpuno u ruci najmoćnijih kapitalista, koji su se njime služili za ostvarenje svojih ekspanzionističkih namjera. Jačanje državno-monopolističkog kapitalizma osjetilo se odmah nakon preuzimanja vlasti sa strane hitlerovaca. Još 15. VII. 1933 donesen je zakon o prisilnom karteliranju u nizu industrijskih grana. Samo u periodu od jula do novembra 1933 provedeno je karteliranje u nekih 40 grana proizvodnje. Monopolisti se služe državnom vlašću, da bi različitim metodima prisilnog karteliranja ubrzali koncentraciju proizvodnje pod svojom komandom i tako povećali svoju moć. Lenjin je rekao za prisilno karteliranje, da je ono »svoje vrste guranje kapitalističkog razvitka od strane države«.

U nizu mjera, koje su trebale da omoguće provođenje prisilne koncentracije, donesen je u februaru 1934 i zakon o »pripremanju organske rekonstrukcije ekonomskog sistema Njemačke«. Reichsverband der deutschen Industrie pretvorio se u Reichsgruppe Industrie, jednu od sedam grupa, u koje se svrstala cjelokupna njemačka privreda.

Pregovarači, koji su se sastali u Düsseldorfu, predstavljali su, dakle, monopolističke organizacije ogromne moći. Nakon završenih pregovora objavljen je sporazum, koji glasi doslovno:

»Reichsgruppe Industrie i Federation of British Industries, poslije završene opće diskusije o anglo-njemačkim trgovinskim odnosima, objavljuju slijedeću zajedničku izjavu:

1. Obje organizacije pozdravljaju priliku, koja se pružila za ovu diskusiju o daljnjem razvitku prijateljskih odnosa, koji postoje između oba tijela kroz tolike godine.

2. Obje organizacije priznaju, da je jaka i unosna izvozna trgovina vitalno pitanje za ekonomski život kako V. Britanije tako i Njemačke.

3. Obje organizacije priznaju, da cilj ove izvozne trgovine mora biti taj, da dađe zaposlenje njihovim narodima, da poboljša standard njihova života i da ih snabdije količinom strane valute, koja je dovoljna za njihove ekonomske potrebe.

4. Oba tijela sporazumna su, da se cilj, koji treba postići, sastoji u takvu vođenju izvoza svih zemalja, koji će osigurati proizvađačima iz ovih zemalja lijep dobitak. Zato su se sporazumjela, da je bitno zamijeniti razornu konkurenciju, gdje god bi ona postojala, s konstruktivnom suradnjom, kojoj je svrha da unaprijedi proširenje svjetske trgovine na obostranu korist V. Britanije, Njemačke i svijetu drugih zemalja.

5. Obje organizacije sporazumjele su se, da je poželjno, da pojedine industrije u obim zemljama nastoje sklopiti industrijske sporazume, koji će isključiti razornu konkurenciju, gdje god do nje dođe, ali cijene moraju biti određene tako, da ne umanje kupovnu moć potrošača.

6. Obje organizacije znaju, da su sporazumi o cijenama ili drugim faktorima između Njemačke i V. Britanije samo korak, iako veoma važan, prema sređenijem sistemu svjetske trgovine. One bi pozdravile sudjelovanje drugih nacija pri takvim sporazumima.

7. Obje organizacije mišljenja su, da bi pregovori imali započeti među onim industrijama, koje su već organizirane za tu svrhu. Sporazumjele su se nadalje, da će međunarodna trgovina biti tim brže ustanovljena na stalno progresivnoj i unosnoj bazi, ukoliko su šira područja takvih sporazuma, kako u pogledu industrija tako i zemalja.

8. Obje organizacije svjesne su toga, da u izvjesnim slučajevima konkurencija industrije neke druge zemlje, koja odbija da pristupi sporazumu, može poništiti prednosti sporazuma između industrija dviju zemalja ili grupe zemalja. U takvim slučajevima može se za organizacije pojaviti potreba, da dobiju pomoć svojih vlada, pa su obje organizacije sporazumne, da surađuju pri traženju takve pomoći.

9. Obje organizacije su se sporazumjele o tome, da je njihov cilj, da kao rezultat sporazuma bude uklonjena nezdruva konkurencija među njihovim industrijama. Njihova je

namjera, da osiguraju, koliko je god moguće, potpunu suradnju kroz cijelu strukturu njihovih zemalja.

10. Obje organizacije su se sporazumjele, da će se što više potruditi da unaprijede i požure pregovore među pojedinim industrijama u njihovim zemljama. Pri tom zadatku ohrabruje ih činjenica, da već postoji znatan broj sporazuma među pojedinim njemačkim i britanskim industrijskim grupama. Stoga postoji veliko iskustvo, koje ulijeva znatno povjerenje u to, da je neposredno proširenje takve politike i moguće i korisno.

Sa zadovoljstvom izjavljuju, da je još oko 50 industrijskih grupa objavilo svoju načelnu spremnost da u bliskom roku započnu s pregovorima.

Ujedno izvješćuju sa zadovoljstvom, da su već započeli i da se sada vode pregovori između 10 industrijskih grupa.

11. Na kraju, Reichsgruppe Industrie i Federation of British Industries smatraju, da se problem ne sastoji samo u tome, da uklone nepoželjnu konkurenciju, nego u tome da poduzmu konkretne korake za povećanje svjetske potrošnje proizvoda, u kojima su zainteresirane njemačka i britanska industrija. One su stoga odlučile, da se s obzirom na ova pitanja još tješnje i aktivnije povežu. One također preporučuju individualnim industrijama, da u svim sporazumima, koji se budu sklopili radi zajedničke akcije, nastoje povećati svjetsku potrošnju proizvoda, koji ih interesiraju. I ovu zajedničku akciju treba smatrati pretečom šire međunarodne suradnje među zemljama, koja smjera k povećanju svjetske potrošnje, pa prema tome i proizvodnje, na korist sviju zainteresiranih.

12. Konačan cilj treba da bude povećanje prosperiteta svijeta. Reichsgruppe Industrie i Federation of British Industries vjeruju, da je rezultat njihovih diskusija to, da su položili zdrave temelje, na kojima pojedine industrije mogu korisno započeti na obostrani probitak.

Da bi se osigurala korist od ove politike, Reichsgruppe Industrie i Federation of British Industries su se sporazumjele da formiraju stalni odbor obiju organizacija, koji će se redovito sastajati radi ispitivanja napretka. Federation of British Industries pozvala je njemačke članove ovog zajedničkog odbora, da u tu svrhu posjete u junu Englesku, i ovaj su poziv njihovi njemački kolege prihvatili.<sup>15</sup>

Sporazum u Düsseldorfu je internacionalni kartelni sporazum, i to okvirni sporazum, jer je on uvod u niz posebnih monopolističkih sporazuma među pojedinim granama britanske i njemačke industrije, t. j. monopolista iz V. Britanije i Njemačke. Odmah u početku (čl. 2) oni priznaju uzajamno važnost vanjskih tržišta za svoje interese i time određuju suštinu sporazuma. Da osiguraju profite, dogovorili su se, da uklone konkurenciju (čl. 4 i čl. 9): umjesto »razorne« konkurencije na svjetskim tržištima treba da među njima postoji suradnja, da bi tako osigurali monopolističku cijenu (čl. 4).

Ali nije značaj tog internacionalnog kartelnog sporazuma samo u tome. Saopćenje »Falsifikatori historije« objašnjava ga ovim riječima: »Najtješnji ekonomski odnosi, koji su imali ne samo ekonomsko nego i vojno značenje, postojali su, na primjer, pred sam rat među Federacijom Britanskih Industrija i Njemačkom državnom grupom industrija.«<sup>16</sup> Izjava u Düsseldorfu, a napose njezin čl. 8, ukazuje na postojanje ovakvih odnosa. Britanski i njemački monopolisti potpuno jasno izjavljuju, da će se radi ostvarenja svojih namjera obratiti na državnu vlast, da će je upotrijebiti kao svoje oružje u borbi. Silno jačanje državno-monopolističkog kapitalizma vidi se i na drugom mjestu: sporazum predviđa i prisilno karteliranje.<sup>17</sup>

<sup>15</sup> Tekst sporazuma objavili su G. Stocking — M. Watkins, *Cartels or Competition*, New-York 1948., str. 65.

<sup>16</sup> *Falsifikatory istorii*, str. 6.

<sup>17</sup> Nije to jedini međunarodni kartelni sporazum, koji izričito spominje intervenciju državne vlasti. Na pr., u nacrtu međunarodnog kartelnog sporazuma o pšenici g. 1942. između Argentine, Australije, Kanade i SAD ističe se opasnost konkurencije sa strane za ostvarenje sporazuma. Zato on i predviđa u čl. IV, odjeljak 12: »Vlade, koje ugovaraju, priznaju, da međunarodna trgovina pšenicom treba da bude raspodijeljena na pravednoj

Iz zajedničke izjave britanskih i njemačkih monopolista proviruju »ultra-imperijalističke« teorije umirućeg kapitalizma, prema kojima su međunarodni monopolistički savezi put k napretku u kapitalizmu. Ona sadržava i druge tvrdnje, kojima monopolisti žele prikriti pravi značaj sporazuma. To su, na pr., ona mjesta, u kojima se govori o potrebi povećanja međunarodne trgovine, poboljšanju standarda života, u kojima se upućuje poziv na pristupanje drugim zemljama i t. d. Londonski »Economist« naziva ovu skrb »konvencionalnim izrazima«. »Sporazum sadržava više konvencionalnih izraza o potrebi povećanja međunarodne trgovine, o tome da potrošač ne će biti oštećen, da sporazumu može pristupiti bilo koja zemlja. Ali njegova suština je ovo: ako Njemačka ne bude prodirala na teritorij, koji je rezerviran za britansku trgovinu, ili smanjila veličinu profita britanskih izvoznih industrija, V. Britanija ne će voditi brigu o tome, što Njemačka čini sa trgovinom drugih zemalja i koja sredstva pritom primjenjuje«. <sup>18</sup>

Međutim, britanski su monopolisti htjeli zaštititi i svoje teritorije; stoga im i nije bilo svejedno, kuda će Njemačka prodirati. Oni su čak htjeli i više od toga, htjeli su u izvjesnoj mjeri dirigitirati njemačku agresiju, tako da bi ona bila uperena samo protiv SSSR-a. I državna vlast je imala surađivati pri ostvarenju ove politike. Zato se u sporazumu i nalazi čl. 3, koji se odnosi na snabdijevanje stranom valutom. Velika Britanija je imala izravno pomagati Schachta u njegovu nastojanju, da što bolje osigura izgradnju njemačkog ratnog potencijala. Ova se klauzula očito odnosila na Njemačku, koja je tada bila u stalnim valutarnim poteškoćama upravo zato, što je stvarala ogromnu ratnu mašinu.

Sporazum u Düsseldorfu može poslužiti kao primjer, kako je značajna bila uloga internacionalnih kartela u pripremanju II. svjetskog rata. Ona je primjer, kako se monopolisti radi osiguranja svojih profita ne služe samo ekonomskim mjerama, nego primjenjuju i kriminalna sredstva, ne uzmiču niti pred raspaljivanjem ratova. <sup>19</sup> I »münchenska« politika i »poslovna« strana njezina — Düsseldorf — imale su isti cilj: trebalo je izolirati SSSR i izazvati rat između njega i Njemačke. To je karika u politici, koju su američki, britanski i francuski monopolisti provodili između I. i II. svjetskog rata.

Ali se u ono vrijeme već izmijenio odnos snaga među imperijalističkim zemljama. Hitler je na sam dan sastanka u Düsseldorfu, 15. III. 1939, provalio u postmünchensku Čehoslovačku i time pogazio münchenski sporazum. Ipak je britanski predsjednik vlade izjavio toga dana u parlamentu u vezi s konferencijom u Düsseldorfu: »Ovi pregovori stalno napreduju i vjerujem da napreduju na zadovoljavajući način«. <sup>20</sup> Uza sve to je vlada pod pritiskom javnog mišljenja bila kasnije prisiljena izjaviti, da se sporazum u Düsseldorfu ima smatrati »mrtvom rođenim«, no već nekoliko dana poslije toga žalio je predsjednik vlade ovu okolnost, a ministar trgovine Stanley je izjavio, da je sporazum »značajno djelo, koje je moglo poslužiti kao baza,

osnovici među svim zemljama, koje izvoze pšenicu, i one su sporazumne da efektivno izvršenje ovog sporazuma ne smije biti spriječeno abnormalnim izvozom iz zemalja, koje nisu pristupile. Stoga će vlade, koje ugovaraju, surađivati, da na zahtjev savjeta odbora preduzmu shodne mjere, koje bi bile potrebne radi postizavanja ovog cilja«. G. Stocking — M. Watkins, sp. d., str. 524.

<sup>18</sup> Economist 25. III. 1938. u članku »An Obnoxious Agreement«, str. 607.

<sup>19</sup> Federacija Britanskih Industrija imala je već iskustvo u stvaranju kartelnih sporazuma s dalekosežnim političkim konsekvencijama. Poznato je, na pr., da je ova monopolistička organizacija pregovarala s japanskim monopolistima u vrijeme okupacije Mandžurije 1931. Istovremeno je ondje djelovala i Lytton-komisija Društva naroda!

<sup>20</sup> Ervin Hexner, *The international steel cartel*, The University of North Carolina Press 1946., str. XI.

na kojoj su pojedine industrije industrijskih zemalja u svijetu mogle riješiti mnoge od svojih poteškoća.<sup>21</sup> Federacija Britanskih Industrija smatrala je, da je sporazum samo odgođen.

Doista, britanski monopolisti nisu napustili nadu, da će se moći sporazumjeti s Nijemcima i »kanalizirati« njihovu agresiju. O tom svjedoče mnogi događaji. Samo dva mjeseca kasnije, u maju 1939, spomenuto je u biltenu Federacije Britanskih Industrija, da s agresijom prema Austriji i Čehoslovačkoj nisu još riješene ekonomske poteškoće Njemačke, pa zato preporučuje zemljama centralne i jugoistočne Evrope, da »žrtvuju nešto od svoje nacionalne slobode« radi ostvarenja uže ekonomske suradnje s Njemačkom.<sup>22</sup>

Britanski ministar prekomorske trgovine Hudson i njemački predstavnik Wohlthat sastali su se u Londonu 20. VII. 1939. Tom prilikom je britanski ministar pokrenuo pitanje o podjeli sfera utjecaja između V. Britanije i Njemačke. On je iznio »dalekosežne planove englesko-njemačke suradnje radi otkrivanja novih i eksploatacije postojećih tržišta«. Odredio je поближе i to, o kojim se tržištima radi, pa je rekao, da su to »engleski imperij, Kitaj i Rusija«. Hudson se zatim »podrobno izjasnio o razgraničenju sfera engleskih i njemačkih interesa i o mogućnosti ukla-njanja ubitačne konkurencije na zajedničkim tržištima.«<sup>23</sup> Pregovarali su u stvari opet o sporazumu istog značaja, kao što je bio düsseldorfski, dakle nastavljali s »münchenskom politikom« istovremeno, kad su britanska i francuska misija pregovarale u Moskvi.

Wohlthat je za vrijeme svog boravka u Londonu konferirao sa sir Horace Wilson-om, najbližim suradnikom Chamberlaina. Ovaj mu je govorio, da se anglo-njemački pregovori ne bi trebali odnositi samo na sklapanje pakta o nenapadanju nego i na osiguranje tržišta Njemačkoj, tako da bi istočna i jugoistočna Evropa bile njezine sfere.<sup>24</sup>

V. Britanija tražila je sporazum preko različitih kanala. Koncem jula 1939 sastao se C. R. Buxton, istaknuti član britanske laburističke stranke, sa savjetnikom njemačkog poslanstva u Londonu Kordtom. I tada je pokrenuto pitanje »sporazuma o razgraničenju sfera interesa« između V. Britanije i Njemačke. Velika Britanija obećala je, da će poštivati njemačke interese u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, da će otkazati garancije zemljama u ovoj sferi, da će djelovati u pravcu prekida saveza između Francuske i SSSR, da će prekinuti pregovore, koje u tom času vodi sa Sovjetskim Savezom, a Njemačka se obvezuje, da se ne će upletati u poslove Britanskog imperija.<sup>25</sup>

Još 9. VIII. 1939 britanski ministar vanjskih poslova, lord Halifax, govorio je s njemačkim poslanikom u Londonu Dirksenom o planu diobe svijeta. Do samog početka rata britanski su monopolisti nastojali »zaštititi svoja vrata« i »prenijeti igru« na istok. Ali im to nije uspjelo.

\*

Monopolisti, naročito u SAD i V. Britaniji, nastoje i u poslijeratnom periodu provoditi »düsseldorfski program«. Oni pokušavaju realizirati onu politiku, koja je dovela do sporazuma u Düsseldorfu i koja je neposredno pridonijela raspaljivanju

<sup>21</sup> Ibid.

<sup>22</sup> G. Grigorjev, *Sotrudničestvo germanskih i anglo-amerikanskih monopolij u podgotovkě vtoroj mirovoj vojny*, Voprosy istorii 1948., br. 3, str. 105.

<sup>23</sup> *Dokumenty i materialy*... II, 1948., str. 70—71.

<sup>24</sup> Ibid., str. 74.

<sup>25</sup> Ibid., str. 125.

II. svjetskog rata.<sup>26</sup> Oni danas obnavljaju njemački monopolistički kapitalizam, uspostavljaju stare veze. To je dio politike, koja je uperena protiv napretka, protiv SSSR-a i zemalja narodne demokracije, i koja u skrajnjoj liniji smjera na izazivanje novog rata.

*S U M M A R Y*

International cartels are one of the fundamental features of imperialist capitalism. The monopolists divide among themselves markets, spheres of influence etc. in international agreements according to their strength. These relations change as a result of the uneven economic and political development of capitalism. Such development gives rise to a struggle for a new partition of the capitalist world, which is already divided among the great powers. It is impossible to achieve such a new division in a peaceful way, because no monopolist will abandon voluntarily a position he is once holding. As state-capitalism is strengthening, monopolies use the state machinery in an always higher degree in this struggle. International cartel agreements cannot settle definitively capitalist conflicts, they are no more but a truce in this struggle; they sharpen the unevenness of capitalist development and so contribute to the growing of conflicts in the capitalist world.

In the period between two World Wars American, British and German capitalists wanted to achieve their aims by means of international cartel agreements. While British and American monopolists tried through many of such agreements to direct the aggression of Hitler Germany against Soviet Russia, German monopolists used international cartels as an instrument by which they strengthened their force in the struggle for world domination.

The agreement reached at Düsseldorf (March 1939) between the »Federation of British Industries« and the German »Reichsgruppe Industrie« is a typical example of such cartel activities. The author of the present article analyses the way in which this agreement, closely connected to the so called Munich policy, contributed to the preparation of World War III.

<sup>26</sup> Berge navodi u sp. djelu, koje je pisano za vrijeme II. svjetskog rata: »Svakako moramo sada shvatiti, da će düseldorfski program, prevagne li u poslijeratnom svijetu, prouzročiti III. svjetski rat« (str. 16).

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K



GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

---

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć  
M I R O S L A V B R A N T  
G R G A G A M U L I N  
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć  
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

---

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

---

45137